

"המיוחדת" – קו 'חיפה-פמגוסטה' וסיפור הצלת 'נרקיס' ע"י אוניית חה"י 'מעוז'

ערכו יהודה וצבי בן-צור על סמך
חומר שנמסר ע"י מיכאל,
בנו של **עמוס בן-צבי ז"ל**¹ <

הרקע להקמת היחידה

עד קיץ 1946 נעצרו המעפילים שאוניותיהם נתפשו ע"י 'הסיירת הפלסטינית' - שייטת הצי הבריטי שהטילה הסגר על חופי הארץ למניעת העפלה - במחנה בעתלית. הם שוחררו בהדרגה במסגרת המכסה החודשית שנקבעה ב'ספר הלבן' מ-1939. התגברות ממדי ההעפלה גרמה לשינוי המדיניות הבריטית והחל מאוגוסט 1946 הם גורשו למחנות מעצר בקפריסין והם שוחררו ארצה בהתאם למכסה. חלק ממלווי האוניות, ימאי הפלי"ם, נתלו למעפילים ועד מהרה – בהופיעם כמעפילים – הם סיכמו עם הבריטים שלא יתערבו בחיים הפנימיים במחנות. חבורה זו, שהפעילה תחנת אלחוט, תפקדה למעשה כמפקדת 'ההגנה' של המחנות.

בכיסוי של פעילות ספורטיבית, הם הקימו בתחילת 1947 את 'שורות המגינים' - כ-12,000 מצעירי המחנות עברו אימוני צבא, עם רובים ואקדחים מעץ, לקראת עלייתם לארץ. ובמקביל הם חפרו 5 מנהרות באמצעותן יצאו ונכנסו אנשים וציוד. במהלך 1947 נערכו מעת לעת הפלגות של ספינת דייג בקו שדות-ים – חוף פמגוסטה ל"צרכים מיוחדים", כגון לחילוץ מבוקשים ואנשי צוות, זרים ומח"ל, שהוברחו מהמחנות ולהחדרת חבילי הפלי"ם ו-3 משלחות פלמ"ח, שנטלו על עצמן את הפיקוד על המחנות עד לסגירתם בתחילת 1949.

לאחר הכרזת העצמאות ועל אף פלישת צבאות ערב, סירבו הבריטים לשחרר מהמחנות צעירים בהסתמך על הסכמי הפסקת האש, בהם נאסר על הצדדים הלוחמים להכניס ארצה נשק וצעירים בגיל הגיוס. בתגובה, הוחלט על ידי 'המוסד לעליה' לפתוח קו קבוע של ספינת דייג שנועד להבריא את הצעירים ארצה.

הקמת "המיוחדת" ופעילותה

אנשי 'המוסד לעליה' בחיפה – ברצ'יק-דב מגן, מבכירי הפלי"ם וגרישה שיינקמן, שבאפריל 1948 מונה למפקד נמל חיפה, קיבלו על עצמם את המשימה ושכרו למטרה זו את 'הכריש', ספינת דייג של מושב מכמורת עם 'הסקיפר' (רב החובל) יהודה והמכונאי יגאל. הצוות הורכב מ-4-5 יוצאי פלי"ם, שהושאלו מחיל הים². כמפקד היחידה, שזכתה לכינוי "המיוחדת", בחר ברצ'יק בעמוס בן-צבי, בוגר קורס חובלים של הפלי"ם, שסיים ב-21 במאי 1948 את שירותו באוניית המלחמה הראשונה של חיל הים, אח"י אילת-א-16, בהפלגתה הראשונה מחיפה למעגן תל אביב. לבסוף גייס ברצ'יק את 'הגדעוני' ראובן-פופקן³ אורן שלדבריו³ "ביקשו אותי להתנדב על סמך ניסיוני כאלחוטן ימי לנסיעה אחת, אבל העניין נסחף ל-10 הפלגות".

¹ עדויות של עמוס בן צבי, משה קליין, מילה ומיכל ברנר.

² רשימה לא מלאה: משה קליין, עוזי בנדל, עמי זינגר-עמיר....

³ חוברת שפורסמה על ידו ב-2001, "הפלי"ם ואני – סיפור אהבה ארוך, בקצרה".

ראשית לכול יצאה השלישייה, ברצ'יק, גרישה ועמוס, לקפריסין. בביתו של פאפאוסיליו - יונו אוהד המפעל הציוני, ששימש כסוכן של שתי 'הפאנים' בתקופת מעצרו בקפריסין - אליה הגיע גם שייקה ברוט, ראש משלחת הפלמ"ח במחנות, סוכמו סדרי העבודה:

א. נקבע מקום מפגש בחוף דרומית לפמגוסטה אליו תגענה קבוצות של 30 צעירים.
 ב. סוכם שהיוונים יסתירו את הקבוצה שתוברח מהמחנה בפרדס או מרתף עד ללילה הבא וידווחו לחיפה ש"יש חברה בחוף".
 ג. 'הכריש' תפליג מחיפה (כ-18 שעות) ותגיע לחוף בשעת לילה. הצוות ימתח חבל לחוף ובאמצעות סירת גומי שמספיקה ל-10 איש הם ימשכו אותה לאורך החבל אל 'הכריש'.

בסוף יוני 1948 ביקש אבנר מיברג⁴, העברה מחיל הקשר ליחידה קרבית. "בא לעזרתי משה 'זיק'... היות והמקצוע שלו זה ימאות בוא נארגן לו העברה לפלי"ם... "בטח שמסכים"... הגעתי לחיפה [למשרדי 'המוסד לעלייה'] עם מכתבי המלצה של 'זיק' ירושלמי... ושל משה צ'רבינסקי (שם דבר ב'מוסד לעלייה ב'). ... קבלתי כתובת של מלון "מפואר" ('בצלאל החדש')... ואני תקוע בחדר עם ותיקי הפלי"ם ואין צורך לספר על ייחוסם הגדול ואם תשאלו אותי – גם מוצדק... התדרוך היחיד שקיבלתי שעלי להתייצב על יד מזח "זה וזה" ולמצוא שם את ספינת הדיג 'כריש'. "אבנר, ששירת בפלוגת נמלים בצי הבריטי, מתאר את שיטת ההעלאה: "פופכן האלחוטן החזיק קשר מתמיד עם האנשים שבחוף. חוץ מקשר עין... על ידי פנס שאותה לאן אנחנו צריכים לשחות עם החבל. הגענו לחוף מתחנו את החבל והתחלנו ב"נגלות" העברה של אותם מאושרים... ל"כריש"... אותן עשרות הדקות של הלך וחזור נראו כמו ימים ארוכים, שלא לדבר על הקור שחדר לנשמה ולעוד כמה מקומות פחות סימפטיים, מאחר והיינו כמעט ערומים במים הקפואים. השיטה הייתה די פשוטה: יושבי סירת הגומי משכו את עצמם אל "הכריש" ואנחנו שחינו על יד הסירה, כדי לשמור עליה ובעיקר כדי להחזיר אותה לחוף".

את קשיי הקשר האלחוטי מתאר פופכן⁵, 'גדעוני' מיומן מתקופת עלייה ב': "באחת ההפלגות נקלענו לסערה אימה ובדיוק לפני הקמת הקשר עם קפריסין הוצף התא ונוצר קצר חשמלי. ראינו שלא נוכל להגיע ליעד בזמן... ורצינו להודיע שידחו את יציאת הבחורים מהמחנה, אך הדבר לא עלה בידינו. עם עלות השחר תיקנתי את הקצר, אך בינתיים התחנה בקפריסין לא הייתה בהאזנה. למזלנו ידעתי שבשעה 09 יש לתחנת "שושנה" קשר עם קפריסין. את המכשיר שלי לא יכולתי לכוון לתדר של "שושנה"... עליתי על רשת הקשר הארצי וקראתי לתחנת המטה... מתוך תקווה שהמפעיל יהיה אחד מאנשי עליה ב'. הזדהיתי בכינוי הישן שלי – 'ישי'... מסתבר שקלעתי למטרה ומפעיל התחנה היה משלנו... שלחתי לו מברק בהול בו ביקשתי שיתקשר ל"שושנה" ולבקש ממנה לשדר לקפריסין... שנאחר ביום וביקשתי שיקימו אתי קשר... הידיעה הגיעה לקפריסין בזמן... למזלה הרע של הקבוצה שנשארה בחוף האנגלים עלו עליה, ירו והרגו אחד ופצעו מספר אנשים. זו הייתה הפעם היחידה שהבריחות תבעו קורבנות...".

עד סוף 1948 נערכו כ-16 הפלגות בהן הובלו ב'כריש' כ-500 צעירים שגויסו לצה"ל מיד עם הגעתם ארצה.

היות 'הכריש' ספינת דייג מקורית שימשה ככיסוי לפעילותה הבלתי-חוקית במימי קפריסין, ואכן, בחצי שנת פעילותה היא לא נבדקה על ידי משמר החופים הקפריסאי. במסגרת

⁴ . אבנר מיברג, 'קלידוסקופ', הוצאת 'רשפים' 1981, עמ' 176-168.

⁵ . פופכן, החוברת הנ"ל משנת 2001.

הכיסוי הספינה לא נוצלה להברחת נשק. ואילו בארץ, משקיפי האו"ם ששרצו בנמל חיפה, נעקפו והצעירים הורדו במזח הדייג בנחל הקישון והוסעו מיד באוטובוס לבקו"מ של צה"ל.

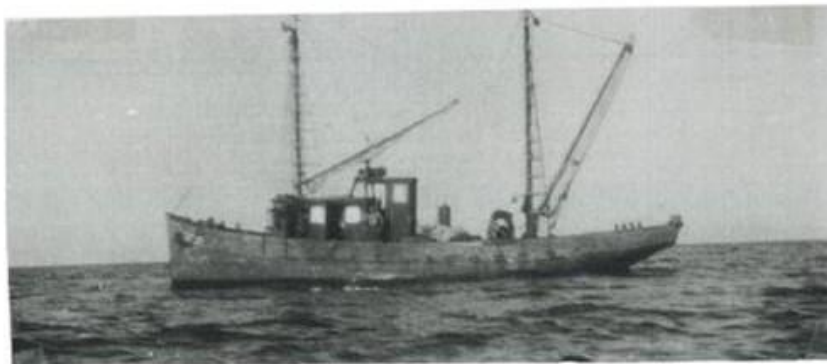
'הכריש' – "סוס העבודה" של "המיוחדת"

ההכשרה המגויסת של הפלי"ם בתעסוקה ואימונים על ספינת הדייג "נאמן" של קיבוץ "שדות ים"

החוזרים מקפריסין – פברואר 1948 - בספינת הדייג "כריש" ממושכ "מכמורת" (המיוחדת) בצילום מימין: דב מגן (ברציק) – מפקד אונית ההעפלה "עצמאות" ולידו גרישה שנקמן מכפר גלעדי (איש המוסד) – אחד המלוים באוניה זו.

ספינת הדייג "כריש" (המיוחדת) הטקסי – שרות של הפלי"ם (ארץ-ישראל – קפריסין)

הצלת 'נרקיס'

באחד הימים בנובמבר 1948 נתקבל הדווח השגרתי "יש חברה בחוץ" בעת ש'הכריש' שהתה במבדוק לטיפול שגרתי. 'המוסד לעליה' החליט להפעיל את ספינת המעפילים לשעבר 'נרקיס' להפלגה זו⁶. בשלב זה הספינה הייתה קשורה לשובר הגלים במצב טכני ירוד, ללא מפרשים ועם מנוע עזר שהפיק מהירות של 2-3 קשר. מאחר שצוות 'הכריש' לא הכיר אותה, גויס לנסיעה כרב חובל, ישראל חורב חבר שדות-ים, שצבר ניסיון רב בספינות דומות בתקופת ההעפלה.

בהפלגה לקפריסין הים היה שקט והם העלו את הצעירים בחוף הצפוני ללא בעיה. בדרכם חזרה החלה סערה דרומית שהתחזקה בהדרגה. המנוע עבד ב"מלוא כוחו" ללא התקדמות נגד הרוח. אחרי התלבטויות הוחלט להסתובב וללכת צפונה עם הרוח לכיוון תורכיה. הם התקשרו ל'מוסד לעליה' וברצ'יק התקשר לחיל הים וביקש סיוע. קשר דיבור פעל כהלכה והספינה קיבלה הודעה שחיל הים שולח אליה את אח"י מעוז-ק-24 ('בן הכט' לשעבר), בפיקודו של מילה כרב-חובל, יוסקה אלמוג, סגנו והאלחוטנית מיכל.

'נרקיס' נתבקשה לדווח נ.צ., אך בהעדר מכשירי ניווט לא היה ביכולתם לספק את המידע. עמוס החליט להפליג מזרחה ולאתר את מיקומם לפי קו מתאר החוף שיתגלה. לפנות בוקר, עדיין בחושך, עברה מיכלית נפט בכיוון מערב והם הסיקו מכך שהם מול טריפולי, סוריה. בספינה התעוררה קצת פאניקה (ישראל חורב אמר שהוא בעל משפחה וילדים, לא כמו הצעירים, וזו סכנת מוות...). כשהתחיל להתבהר נראו בריכות הנפט העגולות של טריפולי, ולפי זה הם הודיעו את מיקומם לאח"י מעוז. מחשש לנפילה בשבי הסורי הוחלט להתרחק מהחוף. על אף שהצליחו לסובב את הספינה אל מול הגלים, המנוע לא נתן עוצמה מספיקה להתרחק מהחוף. להערכת עמוס המרחק מהחוף היה עדיין די גדול, כמה מיילים.

לדברי מיכל ברנר, את אח"י מעוז הזעיקו באופן בהול, בעת שהיו בסיור (ולא מהנמל). המידע שנמסר להם היה "שהמנוע קרס והם אינם מתקדמים אלא נסחפים לחוף". התקשורת בשלב זה התנהלה דרך ממסר מפקדת חיל הים. על אח"י מעוז הייתה אוירה של דאגה אמיתית לגורל האנשים והצוות. רב החובל מילה ברנר חישב על פי פוזיציה קודמת, כיוון הרוח ונתוני הסערה, את הכיוון בו תמצא לדעתו הנרקיס. הם הצליחו לקלוע למיקומה, עם שחר התגלתה 'הנרקיס' מול החרטום...

תהליך ההתחברות היה קשה. מהמעוז הודיעו שיורים חבל בעזרת "מרגמה" מיוחדת, היורה מעבר ל'נרקיס'. הפעם הראשונה לא הצליחה וכן גם שלושה ניסיונות ירי נוספים שלא צלחו. לאחר מכן המעוז ניסתה להתקרב ל'נרקיס', כדי לזרוק את החבל ידנית. במהלך התמרון היא פגעה בגוף ה'נרקיס' ללא נזק ניכר, אך את החבל הם לא הצליחו לתפוס (על אף שעל הסיפון העלו אנשים רבים כדי שיתפסו...). המעוז עשתה סיבוב נוסף וכשניגשו שוב לקרבת הדופן, הצליחו אנשי 'הנרקיס' לתפוס את החבל הדק ולהעביר בעזרתו חבל עבה. בהמשך הגרירה ניתק החבל ואז נערך תמרון וזריקת חבל נוספים והועבר כבל פלדה איתו בוצעה הגרירה עד הנמל.

בנמל לא נוצר קשר או הכרות בין צוותי שתי הספינות ומטה חיל הים ערך למעוז מסיבה ב-13 בנובמבר 1948 על הצלת הנרקיס. אחרי הפלגה זו, שנגמרה בקושי בשלום, נערכו עוד

⁶. 'נרקיס', במקור Orchidea, הייתה אחת משלושת אוניות המעפילים האחרונות שהגיעו במאי 1948 כשהיא נושאת את השם 'מדינת ישראל'. לאחר מכן היא ערכה 4 הפלגות עם עולים מאירופה.

כמה הפלגות של הכריש. דו"ח מסכם הועבר לאחד הארכיונים (עמוס לא זוכר למי נמסר הדו"ח שלו). ואילו 'הנרקיס' סיימה את שירותה ב'מוסד לעליה' בעלותה על החוף ליד עכו.

עדותו של יוצא הפלי"ם משה קליין, איש צוות בהפלגה, על הארועים:

היינו 8 אנשי צוות. ה"סקיפר" היה ישראל חרקובסקי חבר שדות-ים, עמוס בן צבי מכפר יהושע, עוזי בנדל, שלמה, האלחוטאי אבינעם ואחרים. התקבלה הודעה מאנשינו בקפריסין ש-50 מעפילים ימתינו לנו מחוץ למחנה - מוכנים להפליג ארצה. למרות ידיעה מהשרות המטאורולוגי שסערה דרומית-מערבית ממשמשת ובאה, החליט הסקיפר - חרקובסקי, לצאת לדרך, בגלל החשש שהמעפילים הממתינים לנו עלולים להיתפס ולהיאסר ע"י הבריטים. סוכם עם קפריסין על מפגש במפרץ מסוים באי. ל'נרקיס' היה מנוע "חלש" ומהירותה לא עלתה על 3-4 קשר. לאחר כ-48 שעות הגענו בשלום לאותו מפרץ בקפריסין והעלינו לספינה אח המעפילים.

מיד לאחר שהספינה יצאה לדרך התחלנו לחוש את אימתה של הסערה שהחלה. הספינה הטלטלה והתקדמה בקושי רב ובשלב מסוים המנוע שבק חיים ופסק לפעול. עוזי בנדל המכונאי ניסה לתקן אותו אך ללא הצלחה. מאחר ולא היו לנו כל אמצעי נווט, לא יכולנו לדווח ולהיעזר ע"י כל גורם שהוא על מקום המצאנו. נסחפנו והיטלטלנו על ידי הגלים והרוח העזה. מאחר והרוח הייתה דרומית-מערבית סברנו שאנו נסחפים לכיוון צפון-מזרח. קיווינו שנגרר לצפון, כלומר לתורכיה ולא לדרום, כלומר לסוריה. המעפילים היו בבטן הספינה ולא היה להם כל מושג על המתרחש עם הספינה שהייתה ללא כל שליטה. אין לתאר אח הרגשתנו באותו לילה חשוך ופוער כשהספינה מטלטלת כקליפת אגוז. הכנו את סירות ההצלה והרפטים [סירות הגומי] לכל צרה שלא תבוא. נחלקנו לשתי קבוצות לצורכי המשמרות והתצפית במשך הלילה. לקראת בוקר ראינו באמצעות משקפת אונייה שנראתה לנו כמיכלית. התגנב החשד שאנו נמצאים סמוך לנמל טריפולי שבצפון סוריה שמשמש גם כנמל דלק. אבינועם האלחוטאי שהיה בקשר עם הארץ הודיע לנו שאוניית חיל הים ה'מעוז' יצאה כבר לחפש אותנו. כפי שכבר ציינתי, לא היה לנו כל ציוד לניווט...

כשהתבהר, גילינו שאנו בפתחו של נמל טריפולי. הודענו מיד ל'מעוז' על מיקומו וקיווינו שהם יגיעו לחלץ אותנו לפני שניסחף לחוף הסורי. הודענו למעפילים על המתרחש ואף נעזרנו על ידם. אין לתאר את שמחתנו כשראינו את ספינת חיל הים מתקרבת כשאנו כבר סמוכים כל כך לחוף הסורי. מפקדה היה רב החובל מולה ברנר וסגנו מיודענו איש הפלי"ם, יוסקה אלמוג. בינתיים התקרבו יותר ויותר לחוף ואף יכולנו לזהות את האנשים במקום.

ה'מעוז' התקרבה אלינו ובאמצעות מתקן מתאים 'נורה' לעבר הספינה שלנו חבל גרירה שאפשר התקשרות והתחלה של הגרירה הביתה...

לאחר שנגררנו כחצי שעה לערך, נקרע חבל הגרירה. החסרנו כמה פעימות כשראינו את האונייה מתרחקת. לאחר דו שיח מתמשך ומספר ניסיונות נפל להצמיד את הספינות זו לזו, נקשרנו היטב אחת לרעותה ונגררנו במשך שעות ארוכות לבית הטוב והמטיב.

הגענו לנמל חיפה סחוטים, עייפים ומאושרים. את המשימה ביצענו!

ה'נרקיס' סיימה בזה את תפקידה בשרות "המיוחדת" וחזרנו ל'כריש' הקטנה האמינה והטובה. ערכנו אתה עוד הפלגות עד השחרור של כל המעפילים.